

การพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงินตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของ
นักเรียนมัธยมปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น*

Development of Spending Behavior in accordance with
Theravada Buddhist Philosophy of High-School Students in
Koksipitayason-School, Khon Kaen Province

ชาณินี ยศพันธ์, สุวิน ทองปั้น, จรัส ลีका¹ และประสิทธิ์ วงศ์ศรีเทพ²

Chaninee Yospan, Suwin Thongpan, Jaras Leeka and Prasit Wongsrithep

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น¹

นักวิชาการอิสระ²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand

Independent Scholar, Thailand

Corresponding Author, E-mail: assamza@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีพฤติกรรมการใช้เงินตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท 2) ศึกษาสภาพปัญหาพฤติกรรมการใช้เงินของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น และ 3) พัฒนาพฤติกรรมการใช้เงินตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 65 คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

1. พุทธปรัชญาเป็นแนวคิดและหลักการในการใช้เงินเพื่อการดำเนินชีวิตด้วยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค และในการใช้จ่ายเงินแต่ละครั้งต้องพิจารณาถึงคุณค่าแท้ของสิ่งที่จะซื้อก่อนแล้วจึงใช้จ่าย สำหรับหลักธรรมที่จะนำพิจารณาในการใช้จ่ายเงิน ได้แก่ หลักโภควิภาค หลักทฤษฎีจัมมิกัตถประโยชน์ มรรคมืองค์แปด

2. นักเรียนมีการใช้เงินอย่างฟุ่มเฟือยในด้านอาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ โทรศัพท์มือถือ การเที่ยวเตร่ เป็นต้น ซึ่งมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยี

*ได้รับบทความ: 7 กุมภาพันธ์ 2561; แก้ไขบทความ: 31 พฤษภาคม 2565; ตอปรับตีพิมพ์: 26 มิถุนายน 2565

Received: February 7, 2018; Revised: May 31, 2022; Accepted: June 26, 2022

อย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุมาก มีการแข่งขันกันทางด้านวัตถุสูง คนในสังคมจึงให้ค่านิยมทางด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ จนส่งผลให้นักเรียนตกอยู่ในกระแสบริโภคนิยมไปได้อย่างหลีกเลี่ยงมิได้

3. การพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงินตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทให้นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น ด้วยวิธีการอบรมเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้เงินด่วน การจัดอบรมให้นักเรียนรู้คุณค่าของการใช้เงิน คุณค่าของการใช้เงินคือการใช้จ่ายเงินแต่ละครั้งต้องพิจารณาถึงคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งที่จะซื้อแต่ละครั้ง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าการบริโภคที่คุณค่าแท้

คำสำคัญ: พุทธปรัชญา; พฤติกรรมการใช้เงิน; วินัย; ชีวิตที่ดีงาม

Abstract

This research aims to 1) to study the concepts and theories in relations to spending behavior according to Buddhist Theravada philosophy; 2) to study the state of problems in spending money of high school students of Khok Si Pitayason school; 3) to develop the behaviors of spending money according to Buddhist Theravada philosophy for the high school students. This research is a qualitative research. There were 65 key informants using descriptive data analysis based on inductive method.

The research results were as follows:

1. Buddhist Theravada philosophy are the principles and concepts of spending money in living on the four requisites: food, cloth or decoration, housing and medicines. Each expense requires worthiness consideration before making a decision. The dhammas used in money expense are the fourfold division of money (bhogavibhāga), the virtues conducive to benefits in the present or virtues leading to temporal welfare (Ditṭhadhammikatta-samvattanika-dhamma) and the eightfold paths (ariyamagga).

2. The students are spendthrift in food, cloth, decoration, cellphone and unnecessary tours etc. This was resulted from the rapid social, economic, cultural and technological changes in the era of the material advance, high competition and materialism emphasis more than the mind, causing the students to inescapably be in the stream of consumerism.

3. The development of the behaviors in spending money according to the Buddhist Theravada philosophy of the students can be done by organizing the training for behavioral change in their expense so that they realize the values of their spending money in each time. This in Buddhism is called ‘true consumption’.

Keywords: Buddhist Philosophy; Spending Behavior; Discipline; Good Life

1. บทนำ

ในสังคมปัจจุบันเงินถือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์ต้องใช้เงินเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค หรือสินค้าและบริการ เพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ดังนั้นแท้จริงแล้วเงินไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเท่านั้น แต่เป็นชีวิตประจำวันของมนุษย์เลยทีเดียว ด้วยเหตุนี้หากการใช้เงินเป็นไปเพื่อแสวงหาความเพลิดเพลินในความเฮอร์ดอรรอยในผัสสะทั้งปวง ขาดอินทริยสังวรและสติปัญญา ทำให้ดูเหมือนว่ามนุษย์ได้ตกเป็นทาสของเงิน ย่อมเป็นบ่อเกิดของปัญหามากมายทั้งน้อยและใหญ่ ทั้งหนักและเบา และประการที่สำคัญสถาบันครอบครัวและทางโรงเรียนมีการเตรียมพร้อมให้บุตรหลานอันเป็นเยาวชนของชาติให้มีความรู้ความชำนาญในเรื่องเงินน้อยมาก นอกจากนี้พฤติกรรมการใช้เงินยังบดบังแนวคิดปรัชญาและพฤติกรรมทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธที่เน้นเศรษฐศาสตร์แบบพอเพียงสนองคุณค่าแท้และอรรถประโยชน์ตามแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์มากกว่าสนองคุณค่าเทียมเป็นไปเพื่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ไม่เบียดเบียนตนเอง และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเรียกว่า “เศรษฐศาสตร์แบบมัชฌิมา”

(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541, หน้า 52-64) แนวคิดดังกล่าวนี้ ได้สอดคล้องกับนิคัาโพลที่ได้ชี้ให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ ร้อยละ 73.42 มีค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้น โดยให้เหตุผลว่าการที่รัฐบาลมีนโยบายปรับขึ้นค่าแรงขั้นต่ำเป็นวันละ 300 บาท และเพิ่มฐานเงินเดือนให้กับผู้ที่จบปริญญาตรีนั้น ส่งผลให้ราคาสินค้าปรับตัวสูงขึ้น ทำให้ค่าครองชีพสูงขึ้นตามกลไกทางการตลาด และร้อยละ 23.58 บอกว่าค่าใช้จ่ายยังคงเท่าเดิม เพราะเลือกใช้สินค้าที่ราคาถูกและตัดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นออก ส่วนวิธีการชำระค่าใช้จ่ายโดยปกติ ประชาชนส่วนใหญ่ ร้อยละ 95.33 ใช้เงินสดในการใช้จ่ายใช้สอย และอีกร้อยละ 4.67 เลือกที่จะใช้บัตรเครดิต แทนเงินสดด้านภาระหนี้สินของประชาชนที่จะต้องชำระอยู่ในช่วงนี้ พบว่า ประชาชนร้อยละ 27.83 ต้องชำระหนี้ให้กับธนาคารมากที่สุด รองลงมาคือสหกรณ์ร้อยละ 8.83 และบัตรเครดิตจากสถาบันการเงินต่างๆ ร้อยละ 8.53 ท้ายสุดประชาชนร้อยละ 85.01 ฝากให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ว่า อยากให้มีมาตรการควบคุมราคาสินค้าให้อยู่ในเกณฑ์เดียวกัน เพื่อแก้ไขปัญหาค่าครองชีพที่ปรับตัวสูงขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อราคาสินค้าประเภทอื่นปรับตัวสูงขึ้นตามไปด้วย (วิลาสนิชัย, 2556)

จากผลของนิดาโพลที่นำเสนอมานี้ยังพบอีกว่า ในกลุ่มนักศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มที่ยังไม่มีรายได้เป็นของตัวเอง แต่ความต้องการมีมากกว่ากลุ่มผู้มีรายได้ประจำ เนื่องจากตกอยู่บริโศคนิยมและค่านิยมเรื่องวัตถุนิยมที่เข้ามาในประเทศ ที่ให้คุณค่ากับค่านิยมนี้ใครเป็นผู้ที่ได้ครอบครองวัตถุหลายๆ ก็จะทำให้เป็นที่นิยมชมชอบแก่คนรอบข้าง เป็นที่ยอมรับ แก่คนในแวดวง วัยรุ่นเป็นวัยที่มีความอยากรู้ อยากรอง เป็นวัยที่แข่งขันกันในเรื่องต่างๆ เพื่อที่จะเกิดการยอมรับของสังคม ค่านิยมก็มีส่วนในการใช้จ่าย เพราะคิดว่า มีของใช้ของประดับที่เป็นของหรูๆ ฟุ่มเฟือยของต่างประเทศของที่มีราคาสูง มียี่ห้อ ก็จะทำให้เป็นที่ยอมรับจากกลุ่มเพื่อน หรือไม่ก็จะทำให้ตัวนั้นดูเด่นกว่าเพื่อนฝูงในกลุ่ม ทำให้เจ้าตัวรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองมาก ซึ่งสามารถเห็นได้ในกลุ่มนักศึกษาถือว่าเป็นค่านิยมที่ผิด ซึ่งเป็นการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย และไม่มีการคิดวางแผนการใช้จ่ายเงินล่วงหน้าว่า รายจ่ายพอกับรายรับหรือไม่ การใช้จ่ายในรูปแบบดังกล่าวจะส่งผลให้เกิดปัญหาทางการเงินตามมา เมื่อรายจ่ายมีมากกว่ารายรับอาจจะต้องขอผู้ปกครองเป็นพิเศษทำให้ผู้ปกครองมีเงินในการใช้จ่ายน้อยลง หรือมีการยืมเงินจากคนรู้จักแต่พอเดือนต่อไปรายได้ที่ได้มาก็ต้องลดลงเพราะต้องไปใช้แทนในส่วนที่ยืมมา ซึ่งทำให้การใช้จ่ายเงินไม่เป็นระบบหากยังมีการใช้จ่ายแบบฟุ่มเฟือย ไม่ตระหนักถึงการออมเงินเพื่อใช้ยามจำเป็น (วิลาสินี ชัยธิ, 2556)

จากปัญหาการใช้จ่ายเงินที่ไม่สอดคล้องกับรายได้ดังกล่าวมานี้ทำให้พบว่า ปัญหาการใช้จ่ายเงินนั้นเป็นไปเพื่อสนองความต้องการ 5 ระดับ

ตามแนวคิดปรัชญาเมธีตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อับราฮัม มาสโลว์ ที่ให้แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการ 5 ระดับ คือ กิน กลัว กาม เกียรติ และกุ ยิ่งเพิ่มความต้องการก็ยิ่งเพิ่มความเห็นแก่ตัวเป็นทวีคูณไม่รู้จักพอดี อกอวิชา ตัณหา และอุปาทาน เข้าครอบงำหรือชักนำจิตใจแล้วก่อให้เกิดสารพันปัญหาทั้งทางกายและใจ แต่ในทางกลับกัน ผกผัน (ปฏิโลมนัย) กล่าวคือ ยิ่งลดทอนความต้องการดังกล่าวก็จะยิ่งลดความเห็นแก่ตัว (ลดตัณหาของกุ) รู้จักประมาณในการใช้เงิน เน้นคุณค่าแท้หรืออรรถประโยชน์ (Utility) มากกว่าคุณค่าเทียม ทั้งนี้เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีและสุขภาวะ (Well-being) แห่งชีวิต การใช้จ่ายตามนัยแรกสะท้อนพฤติกรรมแบบบริโศคนิยมของคนไทย ซึ่งภาษาพระท่านเรียกว่า “เสพตามอำนาจตัณหาชั้นนำ” ในขณะที่การใช้จ่ายตามนัยหลังสะท้อนพฤติกรรมบริโศคนิยม โภชนมัตตัญญูตา (รู้จักประมาณในการบริโภค) รู้คือปัญญาอันเกิดจากกระบวนการในการศึกษาซึ่งภาษาพระท่านเรียกว่า “สิกขา” ใช้สติปัญญาที่อบรมพัฒนา (ภาวิตะ) พิจารณาแล้วจึงบริโภคปัจจัยสี่ (พุทธทาสภิกขุ, 2548, หน้า 201)

จากปัญหาเรื่องการใช้จ่ายดังกล่าวมานี้ก่อให้เกิดปัญหามากมายและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในสังคมจึงเห็นควรนำปัญหาดังกล่าวนี้นักศึกษาวิจัยเพื่อสืบค้นหาสาเหตุที่แท้จริงและจะได้หาแนวทางในการวางแผนการใช้จ่ายและพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงิน หากไม่หาแนวทางพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงินเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลเสียแก่สังคมทั้งในปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งจะเกิดเป็นวิกฤตการเงินส่วนบุคคลนำ

ไปสู่การกู้เงินทั้งในระบบและนอกระบบตามมา ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อศึกษาพฤติกรรม การใช้เงินของนักเรียนระดับมัธยมปลายจึงเป็นจุด เริ่มต้นเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อพฤติกรรมการใช้เงิน ว่าปัจจัยใดที่มีผลกระทบต่อน การใช้เงินเกินความจำเป็น เพื่อนำไปสู่การพัฒนา พฤติกรรมการใช้เงิน และเป็นการหาคำตอบให้กับ ปัญหาดังกล่าวมานี้ด้วยกระบวนการวิจัย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำวิจัย เรื่อง การพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงินตามหลักพุทธ ปรัชญาเถรวาทของนักเรียนมัธยมปลาย โรงเรียน โคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น เพื่อเป็นสร้าง แนวทางในการใช้ทรัพย์ของนักเรียนให้เกิด ประโยชน์ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ พฤติกรรมการใช้เงิน ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาพฤติกรรมการใช้เงินของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียน โคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงินตาม หลักพุทธปรัชญาเถรวาท สำหรับนักเรียนมัธยม ศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัด ขอนแก่น

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บข้อมูลจาก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก

กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ผลสำคัญ มีจำนวน 65 คน ประกอบด้วย นักเรียนชั้น ม.4 จำนวน 10 คน ม.5 จำนวน 10 คน, ม.6 จำนวน 10 คน ผู้ปกครอง ของนักเรียน จำนวน 30 คน ผู้บริหาร และครูผู้สอน จำนวน 5 คน

การสร้างเครื่องมือ และการหาคุณภาพ เครื่องมือการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสังเกตแบบมี ส่วนร่วม แบบสนทนากลุ่ม และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ กล้องถ่ายรูป สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง และ กล้องถ่ายวิดีโอ

สำหรับการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทาง ในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 2) ข้อมูลที่ได้มาจาก ขั้นตอนที่ 1 มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาและให้ ข้อเสนอแนะ 3) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตาม ข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา 4) นำแบบ สัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน พิจารณาความเหมาะสมและความถูกต้อง ตามเนื้อหา ภาษา และวิจัย 5) ปรับปรุงแก้ไขแบบ สัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญแล้วนำไป เสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอความเห็นชอบก่อน นำไปเก็บข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้ 1) นำหนังสือ จากศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่นถึงกลุ่มผู้ให้ ข้อมูลสำคัญ เพื่อขออนุญาต เก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยในการสัมภาษณ์เชิงลึก 2) สร้างความ

สัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมาย พบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคยและแจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล 3) กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ที่แน่นอนเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัว และเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล 4) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และ 5) การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการสามเส้า และวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

4. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงินตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของนักเรียนมัธยมปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม การใช้เงินตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ว่าเงิน เป็นปัจจัยเครื่องอุดหนุนการดำเนินชีวิตให้มีความสุขกาย และใจ แต่ทั้งนี้เงินไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เป็นแต่เพียงเครื่องช่วยให้มนุษย์ มีความสะดวกมากขึ้น และมีความพร้อมที่จะกระทำความดีงาม สังสมบุญกุศลแก่ตนเองและให้แก่สังคมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการที่มนุษย์จะดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ บริบูรณ์และทำกิจการงานที่ดีงามได้นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยปัจจัย (เงิน) เป็นตัวกลางอุดหนุนให้มนุษย์ทั้งหลายสามารถดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ พร้อมทั้งจะทำการที่ดีงามได้มากยิ่งขึ้น และเงินยังแบ่งความ

หมายออกเป็น 2 ความหมาย คือ 1) เงินในความหมายของสมมติสัจจะ เป็นสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้น และมีข้อตกลงร่วมกันทางสังคมให้มีมูลค่า และใช้เป็นสื่อกลางในการซื้อขาย แลกเปลี่ยน สินค้าและบริการ ระหว่างกันตอบสนองความต้องการของคนในสังคม รวมไปถึงใช้เงินเพื่อการชำระหนี้ตามกฎหมาย อาจอยู่รูปแบบในรูปแบบหนึ่งเช่น เงินเหรียญ ธนบัตร หรือบัตรเครดิตอย่างใดอย่างหนึ่ง 2) เงินในความหมายของปรมัตถสัจจะ เป็นสิ่งที่ปราศจากการยึดติดกับสมมุติบัญญัติใดๆ เงินแท้ที่เป็นเหรียญ จึงเป็นเพียงโลหะชนิดหนึ่งเท่านั้น ส่วนเงินอ่อนที่เป็นธนบัตรราคาต่างๆ ก็เป็นเพียงกระดาษที่ทำมาจากวัสดุจากธรรมชาติร่วมกับสารเคมีบางชนิดให้มีความสมบัติเรืองแสงหรือมีลวดลายขึ้นมาเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่ควรไปยึดมั่นถือมั่น อยากรักก็ตามในสังคมมนุษย์ที่ยังต้องเกี่ยวข้องกับสมมุติบัญญัติมากมายในโลก เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข พุทธปรัชญากว้างใจให้มนุษย์สามารถถือครองเงินได้ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่อย่างมีปัญญาให้รู้ถึงคุณและโทษ สุขและทุกข์ กุศลและอกุศล อันเกิดจากการใช้เงินเพื่อบ่มงูสุการมีชีวิตที่ประเสริฐ

2. สภาพปัญหาพฤติกรรมการใช้เงินของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น สรุปได้ดังนี้

2.1 ในแง่พฤติกรรมในการใช้เงินเพื่อการบริโภค เป็นปัญหาของนักเรียนมัธยมปลายโรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ที่จะต้องได้รับการสร้างสัมมาทิฐิและปลูกฝังการวางแผนทางการเงินตามแนวพุทธปรัชญา เพื่อเป็นการลดความเสี่ยงที่

จะมาเผชิญปัญหาทางการเงินในอนาคต ซึ่งเป็นการ รากเหง้าของปัญหาอื่นๆ ที่จะติดตามมาได้ เช่น ปัญหาการลักทรัพย์ ปัญหายาเสพติด ปัญหาหนี้สิน เป็นต้น รวมถึงปัญหาการเที่ยวเตร่ตั้งวงสังสรรค์ใช้ เงินเพื่อเสพบริโภค เนื่องด้วยนักเรียนมัธยมศึกษา ตอนปลายยังไม่มีรายได้เป็นของตัวเอง จึงต้องแก้ ปัญหาด้วยการสร้างสัมมาทิฐิให้มีความเข้าใจหรือ ทักษะคติที่ถูกต้อง ดึงตาม แนวทางแห่งอริยสัจ 4 รวมทั้งชี้ให้เห็นคุณและโทษของการดื่มเครื่องดื่ม ที่มีแอลกอฮอล์ สร้างสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ เพื่อเป็นเป้าหมายสำคัญคือ ความสงบจากกิเลส รวมทั้งใช้หลักสัปปุริสธรรม เพื่อพัฒนาให้เป็นคนดี มีคุณธรรมพร้อมกันไปด้วย

2.2 ในแง่พฤติกรรมในการใช้เงิน เพื่อการอุปโภคปัญหาการใช้เสื้อผ้าฟุ่มเฟือย มีความจำเป็นที่นักเรียนมัธยมปลาย โรงเรียน โครสพิทยาสรรพ์ จะต้องได้รับปลูกฝังการวางแผน ทางการเงิน ตามแนวทางของพุทธปรัชญาเพื่อ เป็นการลดความเสี่ยงที่จะมาเผชิญปัญหาทางการเงิน ในอนาคตได้ ซึ่งเป็นปัญหาทางการเงินถือการ รากเหง้าของปัญหาอื่นๆ ที่จะติดตามมาได้ โดยใช้ หลักโศกวิภาค และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ มาใช้แก้ ปัญหา เพื่อให้ นักเรียนได้ตระหนักถึงคุณค่าของเงิน และใช้เงินเพื่อซื้อเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มตามคุณค่าแท้ ไม่ใช่ตามแรงชักพาแห่งอำนาจของกิเลส และ ปัญหาการใช้เครื่องมือสื่อสารเกินความจำเป็น อย่างขาดมารยาทอันดีงามและไม่ถูกกาลเทศะ ของนักเรียนมัธยมปลาย ได้สร้างปัญหาทั้งต่อ ตนเองและบุคคลรอบข้าง แก้โดยสร้างสัมมาทิฐิ ชี้ให้เห็นคุณและโทษของการใช้โทรศัพท์มือถือ

สร้างสัมมาสังกัปปะ สัมมาอาชีวะ และสัมมา วายามะ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ นักเรียนมีวินัย ที่ต้องสามารถ ควบคุมตนเองและปฏิบัติตนตามกฎระเบียบ กติกา ของสังคม รวมทั้งใช้หลักอริยสัจเพื่อให้เกิดการปรับ เปลี่ยนพฤติกรรมการใช้มือถือเป็นไปอย่างมั่นคง และเต็มใจ ซึ่งในท้ายที่สุดก็ส่งผลให้เกิดการพัฒนา พฤติกรรมการใช้เงิน

3. การพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงินตาม หลักพุทธปรัชญาเถรวาท สำหรับนักเรียน มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโครสพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น สรุปได้ดังนี้

3.1 การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์ เพื่อการพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงิน มี 4 ข้อ ดังนี้

- 1) การนำหลักอุฏฐานสัมปทา มาแก้ปัญหาการ ขาดความขยันในการหมั่นหาทรัพย์ หรือความ เกียจคร้านในการศึกษาฝึกหัดความรู้ เพื่อหลีกเลี่ยง จากปัญหาวิกฤตการเงินนานาประการ สิ่งสำคัญ ก็คือการสำรวมรักษากาย วาจา ใจ แม้กระทั่งชีวิต ของเราเป็นพื้นฐาน ไม่ให้หลงไปตามกระแสบริโภค นิยม เช่นเดียวกับความเกียจคร้านเมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะต้องหาทางแก้ไขปัญหานี้ให้ได้ ทางแก้ไขนั้นแบ่ง ออกเป็นหลักการและวิธีการ นอกจากนั้นก่อนจะ แก้ไขจำต้องเข้าใจถึงบริบทแวดล้อมและลักษณะ นิสัยส่วนบุคคลของนักเรียนมัธยมปลายโรงเรียน โครสพิทยาสรรพ์ด้วย ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม การใช้เงินของพวกเขา ที่จะเอื้อให้ชีวิตรู้จักการต่อสู้ อดทนต่อความยากลำบาก ทำให้ชีวิตแข็งแกร่งต่อโลก อีกทั้งได้สร้างแรงจูงใจในการขยันหาทรัพย์ ซึ่งใน ความเป็นจริง นักเรียนมัธยมปลาย โรงเรียนโครส พิทยาสรรพ์ ต่างมีจุดหมายแห่งความสำเร็จที่ต้อง

แสวงหาให้มาก่อน พอสรุปได้ดังนี้ (1) ความมั่นคงทางการเงิน ถือว่าเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งอันเป็นพื้นฐานและความจำเป็นของชีวิตวัยเรียน (2) การเป็นที่ยอมรับและรักใคร่ของบุคคลรอบข้าง สาเหตุหนึ่งที่สำคัญคือ การเป็นผู้ไม่มีปัญหาทางการเงิน จนต้องไปเที่ยวหยอเย้าจากผู้อื่น ทั้งนี้ทั้งนั้นเกิดจากการเอาชนะตัวเองได้จนกระทั่งมีพลังอำนาจทางจิตที่สมบูรณ์ (3) ความเป็นกุลบุตร กุลธิดา ที่ได้นำชื่อเสียงมีสู่วงศ์ตระกูล ซึ่งอาจเกิดจากการทำความดี มีคุณธรรม และความเป็นเลิศทางวิชาการ (4) ความสุข ด้วยการมีทั้งความสุขทางกายที่เกิดขึ้นจากการมีความมั่นคงทางการเงิน แล้วยังมีความสุขทางจิตใจที่เกิดจากความพึงพอใจในความสงบของจิตใจ และการมีวินัยทางการเงิน และ (5) ความรู้หรือการค้นพบประสบการณ์ใหม่ที่ให้กับตนเอง ที่ช่วยพัฒนาพฤติกรรมทางการเงิน อันถือเป็นการบรรลุธรรมอย่างหนึ่ง

3.2 การนำหลักอารักขสัมปทามาแก้ ปัญหาของการไม่รู้จักรักษาทรัพย์ อารักขสัมปทา คือ การรู้จักใช้สอยและรักษาสິงของตามหลักธรรมะ คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน) นักเรียนมัธยมปลายโรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ ผู้ที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น มีความมั่นคงทางการเงิน และใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุด ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้ (1) ขันหาและรักษาสมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อนประโยชน์ปัจจุบัน เป็นการอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า ทิฐฐธัมมิกัตถสังสัดตนิกธรรม 4 ประการ (2) ขันแจงจัดสรรทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จัก

จัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น 4 ส่วนที่เรียกว่า โภควิภาค 4 (3) ขันจับจ่ายกินใช้ พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น พุทธปรัชญาจึงได้มุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้นยังมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถ ก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีกก็ได้

3.3 การนำหลักกัลยาณมิตตมาแก้ ปัญหาการคบคนพาล หรือปาปมิตร ที่จะชักนำให้เพื่อนนักเรียนมัธยมปลายไปในทางเสื่อม ด้วยการใช้จ่ายที่ไม่ประหยัด ฟุ่มเฟือย สรุ่ยสุร่าย อันเป็นการใช้จ่ายที่มุ่งเน้นความเป็นวัตถุนิยมตามกระแส ดังนั้น จึงต้องมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอนที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญาที่มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดีในการศึกษาอบรม การครองชีวิตในวัยเรียน การประกอบกรงานหารายได้เสริม และธรรมปฏิบัติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี

3.4 การนำหลักสมชีวิตามาแก้ ปัญหา การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภคที่เกินวัย คือ การใช้เงินอย่างพอเพียงตามความจำเป็นของนักเรียน

มัธยมปลาย นักเรียนเองจะมีชีวิตที่ราบรื่นเป็นปกติสุขได้ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพของเราพยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะกับการรับของนักเรียนเอง เพราะว่าคนที่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายเกินฐานะของตัวเองนั้นย่อมได้รับความเดือดร้อนทำให้ผู้ปกครองและครอบครัวได้รับความลำบาก ฉะนั้นจะต้องพยายามใช้จ่ายเงินแต่ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น จึงจะมีความสุขได้ตามควรแก่สภาพของตัวเองและครอบครัว

3.5 การนำหลักโภควิภาคเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมการใช้เงิน คือหลักการของโภควิภาค ได้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาพฤติกรรมทางการเงิน ด้วยการจัดสรรเงินที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ รายรับของนักเรียนมัธยมปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ มีแหล่งที่มาจากการได้รับเงินที่ผู้ปกครองที่ให้มาโรงเรียนในแต่ละวัน บวกกับรายได้จากการทำอาชีพเสริม หลักโภควิภาค ก่อให้เกิดการบริหารจัดการเงินตามหลักพุทธปรัชญา ด้วยการจัดสรรทรัพย์ออกเป็นสี่ส่วน ดังนั้น เงินที่จะนำมาใช้กับหลักโภควิภาคจึงเป็นเงินของนักเรียนที่เหลือ จากการใช้จ่ายที่โรงเรียนในแต่ละวัน การประยุกต์ใช้การบริหารจัดการทรัพย์ที่หามาได้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามหลักโภควิภาค จะนำไปสู่การมีวินัยทางการเงินอันจะเป็นการแก้ไขปัญหาการเงินอย่างเบ็ดเสร็จในตัว ด้วยหลักโภควิภาค 4 นี้จึงสามารถควบคุมพฤติกรรมที่อาจสร้างความเสียหายต่อทรัพย์จากการใช้สอยในส่วนที่ 1 แม้ทรัพย์ในส่วนที่ 2 และ 3 เพื่อการลงทุนประกอบอาชีพก็สามารถประมาณการณความคุ้มค่าในการลงทุนได้ และเห็นความจำเป็นของการเก็บออม

ทรัพย์ในส่วนที่ 4 ไว้ใช้ยามฉุกเฉินให้เพิ่มขึ้นอย่างเหมาะสมอยู่เสมอ

5. อภิปรายผลการวิจัย

1. เงินตามหลักของพุทธปรัชญาถือว่าเงินเป็นสิ่งที่มนุษย์สะสมตึขึ้น และให้ค่าที่จะอำนวยความสะดวกในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ความสำคัญของเงินที่ไม่เพียงอยู่ในฐานะเป็นปัจจัยพื้นฐานเบื้องต้นเพื่อความถึงพร้อม ซึ่งปัจจัยสี่แล้วยังเกื้อหนุนให้บุคคลเข้าถึงความปรารถนาในระดับที่สูงๆ ขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุดของชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2538, หน้า 16) ได้กล่าวไว้หนังสือ เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ สรุปความได้ว่า พุทธศาสตร์เป็นจริยธรรมที่มีความสัมพันธ์และความสำคัญต่อเศรษฐกิจ เพราะเป็นคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรมที่จะดำเนินกิจกรรมทางการผลิตให้เรามีความขยันซื้อสัตย์รักงาน ตรงต่อเวลา เพื่อให้มีคุณภาพในการผลิตและดำรงชีวิตอย่างผาสุก ลักษณะสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ คือมีลักษณะเป็นสายกลาง อาจเรียกว่า เศรษฐศาสตร์สายกลางหรือเศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิบัติเป็นต้น

2. นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุอย่างรวดเร็ว ตามความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและการมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยในทุกด้านส่งผลให้นักเรียนตกอยู่ในกระแสบริโภคนิยมตามมาด้วยการมีค่านิยมที่ไม่เหมาะสมในการใช้เงินเพื่อบริโภคและอุปโภค

ซึ่งส่งผลทางตรงที่ทำให้เกิดปัญหาพฤติกรรมการใช้เงิน ซึ่งสอดคล้องกับขุฎิ สมรภูมิ (2554) ได้ทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยเชิงสาเหตุและแนวทางป้องกันพฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ของนักเรียนวัยรุ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า นักเรียนวัยรุ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ มีพฤติกรรม การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบเสี่ยงต่ำ ร้อยละ 55.42 ปัจจัยที่มีอิทธิพลทางตรงต่อพฤติกรรม การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มี 4 ปัจจัย ได้แก่ ทักษะ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มีขนาดอิทธิพล เท่ากับ 3.89 การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 1.17 การไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนมีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 1.15 และตัวแบบการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.85 ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .013 ปัจจัยที่มีอิทธิพลทางอ้อมต่อพฤติกรรม การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มี 5 ปัจจัย ได้แก่ การตลาด เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ มีอิทธิพลทางอ้อมผ่าน ทักษะต่อการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 1.46 เป็นต้น

3. โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น ได้ประยุกต์ใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาพฤติกรรมการใช้เงินของนักเรียน ตลอดจนมีการส่งเสริมปลูกฝังให้นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม มีหลักธรรมเป็นที่ยึดถือปฏิบัติ และนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี (2553, หน้า 20) ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมะกับการลงทุนสู่เศรษฐกิจฐานสุข สรุปความได้ว่า การบริหารจัดการเงินให้ทำได้ดังต่อไปนี้คือ เก็บไว้

เป็นเงินคงคลังเพื่อความมั่นคงของชีวิตเมื่อได้เงินมาต้องแบ่งเงินเอาไว้เป็นเงินสำรองคงคลังเพื่อความมั่นคงของชีวิต เพราะคนมีเงินจึงสุขภาพจิตดี และส่วนหนึ่งต้องนำมาเลี้ยงชีพเลี้ยงชีวิตตัวเอง ญาติพี่น้อง บริษัท บริวาร กินอั้นนอนหลับ และเอาเงินไปต่อยอดด้วยการทำธุรกิจ นอกจากนี้จะต้องเสียภาษีให้รัฐ และสิ่งสำคัญคือจะต้องนำทรัพย์บำรุงบิดามารดา และพระศาสนา เป็นต้น

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 สถานศึกษาควรนำผลการวิจัยนี้ไปเป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมนักเรียนในทุกกระดับเพื่อสร้างจิตสำนึกในการใช้จ่ายของนักเรียน

1.2 การใช้จ่ายทรัพย์สินหน่วยงานสถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนควรกำหนดเป็นเชิงนโยบายให้สถานศึกษานำไปเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาพฤติกรรมนักเรียน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายในการพัฒนาพฤติกรรมนักเรียนเกี่ยวกับการอดออมทรัพย์ วิธีใช้ทรัพย์อย่างถูกต้องเหมาะสม

2.2 ควรทำวิจัยเรื่องการประยุกต์หลักพุทธจริยศาสตร์ในการใช้จ่ายทรัพย์สินที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลง

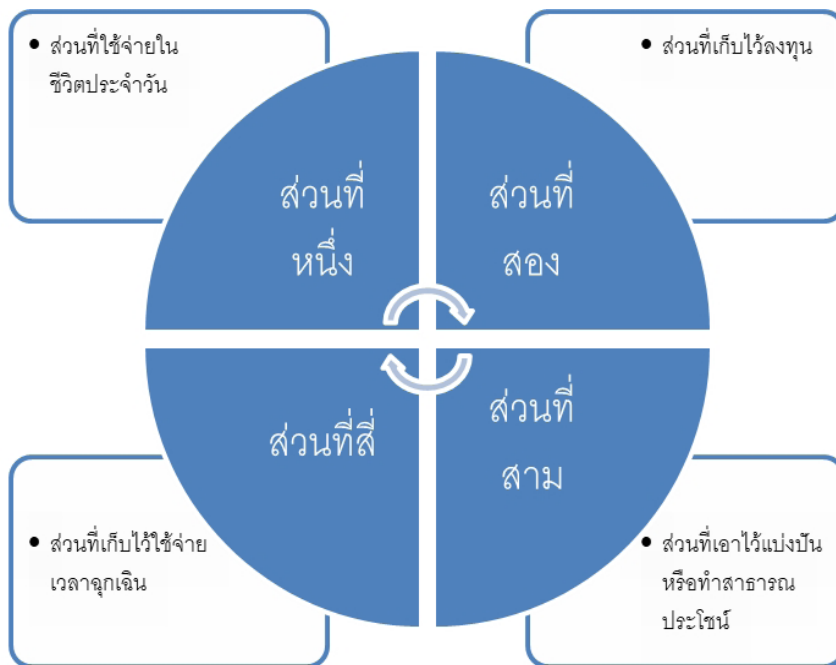
7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาพฤติกรรม การใช้เงินตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทสำหรับนักเรียน

มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรพ์ จังหวัดขอนแก่น ทำให้ได้องค์ความรู้จากการวิจัย คือ เมื่อเราหาทรัพย์มาได้แล้ว ต้องรู้จักใช้ทรัพย์ให้เป็น หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ารู้จักการบริหารจัดการ ทรัพย์อย่างถูกต้องจึงจะทำให้ผู้ใช้จ่ายทรัพย์เกิดความสุขจากการใช้ทรัพย์ ใช้จ่ายทรัพย์ในทัศนะ พุทธปรัชญาเถรวาทเมื่อได้ทรัพย์มาแล้วต้องแบ่ง

ทรัพย์ ออกเป็น 4 ส่วนคือ 1) ส่วนที่หนึ่งเอาไว้ใช้ในชีวิตรประจำวัน 2) ส่วนที่สองเก็บไว้ลงทุนหรือเอาไว้เป็นต้นทุนในการทำธุรกิจต่อไป 3) ส่วนที่สามเก็บไว้ทำสาธารณประโยชน์หรือส่วนที่เอาไว้ทำบุญ หรือส่วนที่เอาไว้แบ่งปัน 4) ส่วนที่สี่เก็บไว้ใช้จ่ายในเวลาฉุกเฉิน ซึ่งสามารถเขียนออกมาเป็นรูปแบบได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

ชฎิล สมภูมิ. (2554). ปัจจัยเชิงสาเหตุและแนวทางป้องกันพฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของนักเรียนวัยรุ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ดุชนินพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2541). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

_____. (2538). *เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระมหาอุทัย วชิรเมธี. (2553). *ธรรมะกับการลงทุนสู่เศรษฐกิจฐานสุข*. กรุงเทพฯ: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2548). *คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- วิลาสินี ชัยธิ. (2556). *การศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายของนักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. เชียงใหม่: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.